

СОЦІОКУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ РЕФЛЕКСІЇ ДИСКРЕТНОСТІ ЖИТТЄВИХ ПОДІЙ

У статті представлені результати дослідження рефлексії дискретності життєвих подій у осіб юнацького віку. Робиться спроба проаналізувати вплив культурного середовища на дискретність життєвого простору особистості.

Ключові слова: рефлексія дискретності життєвих подій, культура.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Ціннісний розвиток, як і розвиток будь-якого явища, має свої закономірності. Суб'єктивне сприймання особистістю власної екзистенційної свободи є лише підтвердженням дії культурних механізмів розвитку, які заздалегідь визначають те «ким ми є і ким можемо бути». На початкових етапах культурно-історичного розвитку суспільства життєвий шлях окремого її члена строго регламентувався, а відхилення від програми розвитку спричиняло суспільні санкції та осуд. На думку К.Левіна, поведінка є результатом взаємообумовленої констеляції внутрішніх особливостей особистості та середовища, у якому вона перебуває [6]. У межах культурно-історичної концепції Л.С. Виготського особистість – це перенесені, інтеріоризовані відношення соціального порядку, на основі яких вибудовуються усі психічні функції особистості [3]. Матеріалом для розвитку особистості на всіх етапах вікового розвитку є елементи культури. Внутрішня екзистенція свободи образу «Я», бажання бути активним суб'єктом власного розвитку наштовхується на обмеження культури. Культурне середовище регулює взаємовідносини між його членами, даючи можливість, у певних

ситуаціях, вибирати один із варіантів поведінки, чи обмежуючи поведінку, якщо на те є суспільна необхідність. Ми вільні стільки не у своїх діях, скільки у можливості вибирати серед запропонованих суспільством видів діяльностей ту, яка максимально забезпечує відчуття внутрішньої свободи.

Часове сприйняття власного розвитку, його поступальність та векторна спрямованість відбувається у процесі рефлексії дискретності життєвих подій. За умови низької суб'єктної активності особистості, суспільство надає можливість задовольнити потребу сприймання себе у часі в процесі засвоєння певних елементів культури. Наприклад, дискретними точками життєвого періоду, що пов'язаний із засвоєнням професії, є вступ до вузу та отримання диплому про вищу освіту. Якщо індивід бажає проявляти суб'єктну активність у межах соціального середовища, рефлексія життєвого шляху буде наповнена більшою кількістю дискретних елементів, які різнитимуться своєю унікальністю та особистісною значимістю. У процесі навчання у вузі студенти можуть надавати особистісної значимості не лише події вступу до нього та випуску, але й захисту диплому, першої консультації клієнта, участі у факультетських концертах, врученню студентського квитка, перемозі в олімпіаді тощо. Надситуативною активністю (термін А.В.Петровського), на нашу думку, може бути будь-яка активність, що утворилася у процесі вибору суб'єкта, а не як результат регламентації суспільних відносин.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. У дослідженні проблем особистісної організації життєвого часу, проведеному К.О. Абульхановою-Славською та Т.М. Березіною, виявилось, що потреба планувати власне життя притаманна всім, проте у кожного вона має специфічну спрямованість. Плануючи своє життя, суб'єкт намагається визначити ті події близької, чи далекої перспективи, що відбудуться (можуть відбутися) та дадуть можливість реалізувати власне «Я» залежно від обставин майбутнього [4]. Навіть прогнозуючи майбутнє, ми намагаємося передбачити його вплив на нас, зберігаючи за собою можливість задовольнити

екзистенційну потребу у свободі вибору: переживати передбачувану заздалегідь подію чи ні.

У процесі соціалізації, здобуваючи соціальний досвід, індивід скоріше виконує функцію реалізатора суспільної програми, ніж задовольняє потреби власного «Я». Культура, у якій індивід соціалізується – це ресурс розвитку, а тому те, до чого ми прагнемо, неодмінно представлено у ній.

Особистість як продукт культурного розвитку аналізує та прогнозує власне життя лише крізь призму набору можливих подій, які дає можливість реалізувати її культурне середовище. Проблема взаємозв'язку між особистістю, простором та часом знаходить вираження понятті «хронотопу». О.О.Ухтомський використовував поняття хронотопу для опису суперечностей між фізичною величиною часу, яка має плинний, незворотній характер, та його суб'єктивним сприйманням, яке залежить від стану, в якому знаходиться людина, а тому, може бути нерівномірним, фрагментарним та рухатися у «зворотному» напрямку [1]. У М.М.Бахтіна хронотоп – це часово-просторова єдність образу літературного персонажу та культурно-історичного середовища, у межах якого він представлений. Транспозиція літературного образу як квазі-персонажу конкретного культурного середовища наштовхує на думку про зв'язок досвіду особистості з конкретним середовищем у певний період його розвитку [8].

У одному з наших ідеографічних досліджень, що проводилося у межах освітнього експерименту з впровадження у навчальних процес програм ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості «Три кроки» О.Л.Музики, ми переконалися, що джерелом формування конкретних життєвих цінностей є життєві події та значимі особи, пов'язані з ними, які дали поштовх для їх формування [5]. Цей феномен реалізовано в одному з основних принципів суб'єктно-ціннісного аналізу: *принципі втіленої суб'єктності* [9]. Особистісна значимість та емоційне навантаження перетворюють звичайну подію на дискретне мірило власного життєвого шляху. Флоренс Клакхон та Фред Строрбек вважали, що цінності операціоналізуються як конкретний вибір

із конкретного обмеженого числа можливостей, що притаманні певній культурі [Цит. за 7, с. 181]. На думку Мілфорда Спіро «...тварини пристосовуються до умов навколишнього середовища за допомогою біологічних організацій, людська адаптація досягається за допомогою родово-специфічної організації, а саме – культури» [11].

Культура – ресурсне джерело особистісного розвитку. Протягом життя індивід засвоює основні елементи культури, які залежно від особистісної унікальності, різняться композицією поєднання. Конкретні життєві події є поштовхом до формування ціннісної свідомості. Проте рівень розвитку цінностей, їх внутрішня особистісна значимість чи суспільна декларованість буде залежати лише від ресурсної можливості події реалізувати власне «Я» у суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати пілотажних досліджень нашою хують на думку про те, чи не намагається суспільство зовнішньо детермінувати ціннісний розвиток особистості шляхом «наштовхування» її членів на низку заздалегідь підготовлених подій. У цьому закладається певна здатність до прогностичності поведінки особистості, її відповідність внутрішнім нормам культури. У межах суспільства така прогностичність є раціональною та перевіреною часом. Вона дає можливість скеровувати індивідуальну активність індивідів у певне русло, опираючись не на зовнішні стимули управління, а на внутрішні ціннісні переконання членів суспільства. Ми виявили, що люди, порівнюючи себе зі схожими значимими особами (мама, вчитель тощо), у межах подібних між собою життєвих подій (перші екзамени, закінчення школи тощо), виділяють майже однакові ціннісні конструкти: ввічливість, наполегливість, порядність тощо [5].

У нашому дослідженні ми спробували виявити вплив культури на дискретність рефлексії життєвого шляху минулого та прогнозування майбутнього. У завдання нашого дослідження не входило встановлення зв'язків між життєвими подіями, аналіз їх смислового та експресивного наповнення. Наше стандартизоване опитування, радше, виконувало функцію актуалізації у

свідомості основних життєвих подій, які вплинули на розвиток та подальше життя досліджуваних [9].

Вибірка складала 38 осіб юнацького віку. У процесі опитування досліджувані мали відрефлексувати основні значимі події свого життя, які якимось чином вплинули на них та спробувати спрогнозувати ті події, які мають відбутися у майбутньому.

Кількісний аналіз результатів проводився за допомогою методів описової статистики: частотного аналізу та середнього арифметичного. У середньому кожна друга подія відображає індивідуальний досвід досліджуваних та є унікальною за своїм змістом. За результатами частотного аналізу виділених досліджуваними подій, ми встановили, що найбільш вживаними та значимими подіями у минулому є «вступ до вузу» (66% досліджуваних), «1 вересня» (35%), «перше кохання» (30%), «закінчення школи» (46%), «власне народження» (33%).

Частотний аналіз подій, які досліджувані виділяли як значимі у майбутньому дозволив визначити, що найбільш значимими подіями є «закінчення вузу» (76% досліджуваних), «шлюб» (61%), «народження дітей» (43%), «купівля квартири, машини» (23%), «влаштування на роботу» (61%), «професійне зростання» (25%). У середньому кожна 5 з виділених досліджуваними подій є унікальною.

Порівняльний аналіз частотних показників рефлексії подій минулого та прогнозування майбутнього дозволив зробити ряд висновків. По-перше, кількість унікальних подій, визначених досліджуваними у минулому, більша, порівняно з подіями майбутнього.

Ми можемо припустити, що незважаючи на соціальну детермінацію основних подій життєвого шляху у досліджуваних є тенденція до самостійного поділу життя на дискрети, джерелом якого є унікальний досвід. Сміслові наповнення часто вживаних подій свідчить про культурну детермінацію життєвого шляху. «Перший дзвінок», «випуск зі школи», «перше кохання» – це події, які є дискретними точками основних етапів вікового чи соціального

розвитку особистості. У досліджуваних спостерігається *тенденція до сегментності у рефлексії життєвих подій*, яка проявляється у випадку передбачення позитивного завершення певного життєвого етапу. Досліджувані зазначають «вступ до вузу» та його завершення як значимі події. Це свідчать про цілісну завершеність певного етапу соціального розвитку: здобуття професійного фаху.

Тенденція до сегментності спостерігається лише у випадку, якщо два дискрети, які утворюють життєвий відрізок мають позитивний зміст. Досліджувані зазначають як значиму подію «власне народження», проте жоден з них не прогнозує «власної смерті»; чи, прогнозуючи у майбутньому «одруження», досліджувані як засіб завершення цього життєвого відрізка прогнозують «народження внуків», проте жоден не прогнозує «розлучення» чи «смерті чоловіка (дружини)».

За допомогою соціально-детермінованих подій та їх реалізацію культура дає змогу пристосуватися членам суспільства до соціального середовища. Події, які виділяються більшістю досліджуваними, є програмою-мінімумом, яку кожен з носіїв культури має виконати. Про рівень розвитку особистості як суб'єкта власного життєвого шляху свідчитиме те, чи залишиться особистість на цьому «мінімумі» чи, використовуючи можливості культури, буде намагатися максимально проявити себе у соціальному середовищі.

Прогнозовані події майбутнього відрізняються від подій минулого меншою різноманітністю. Досліджувані у прогнозі подій майбутнього більш схожі між собою, ніж рефлексією свого минулого. Деяка відмінність у віці досліджуваних дозволила підтвердити факт культурного детермінізму певних подій життя. Досліджувані зазначали як значиму подію минулого та майбутнього «одруження», «перше кохання», «влаштування на роботу». У силу вікового розвитку одні з них залишаються актуальними у майбутньому («одруження»), інші втратили свою актуальність, проте рефлексуються як значимі події минулого.

Досліджувані намагаються наситити подіями певні дискретні етапи свого

життя. Наприклад, між «вступом у вуз» та «завершенням вузу» досліджувані виділяють як значимі події «здачу сесії», «захист курсової роботи», «першу практику», що свідчить про бачення досліджуваними себе у ролі активного суб'єктами під час навчання у вузі. Значимості надають також подіям, які є першими у житті досліджуваних, тобто фіксують результат одержання значимого соціального досвіду. Наприклад, «перше кохання», «перший дзвінок у школі», «перший екзамен», «перший сексуальний досвід», «перший день народження», «перший вірш», «перша картина». У подальшому цим подіям досліджувані не надають дискретного значення, що свідчить про важливість для них саме першості події, а не того змісту, який вона має. Наприклад, досліджувані виділяють як важливі події «перше кохання», «перший вірш», «народження першої дитини», проте не надають значення «другому коханню», «другому віршу» тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Рефлексія вікового та соціального розвитку особистості здійснюється в контекстному полі елементів культури (ритуалів, обрядів, свят тощо), які розмежовують життя особистості на цілісні сегменти, початковими та кінцевими точками яких є життєві події.

У результаті дослідження ми виділили ряд закономірностей рефлексії життєвого шляху у осіб юнацького віку. Події минулого за своєю унікальністю та змістовим наповненням відрізняються від подій майбутнього, які, у більшості, не відображають унікальний життєвий шлях особистості, а є культурною програмою розвитку людини у суспільстві. Використовуючи елементи культури для дискретного поділу життя, досліджувані використовують життєві події як початкові та кінцеві точки окремих сегментів.

У попередніх дослідженнях ми дійшли висновку, що соціально-детерміновані життєві події пов'язані з певними соціальними типами особистостей, які детермінують появу порівняно однакових цінностей. Таким чином, у подальших дослідженнях, ми можемо пояснити механізм розвитку у ціннісній свідомості соціально-декларованих цінностей.

1. А.А.Ухтомский / Ухтомский Алексей Алексеевич. Доминанта. – СПб. ; М. ; Х. ; Минск : Питер, 2002. – 448с.
2. Кроник А.А., Головаха Е.И. Психологический возраст личности / А.А. Кроник, Е.И. Головаха // Психологический журнал. – М., 1083. - №5. – С.57 – 65.
3. Выготский Л.С / Лев Семенович Выготский. Психология развития человека. – М.: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. – 1136 с.
4. Абульханова-Славская К.А., Березина Т.Н./ Катерина Александровна Абульханова-Славская, Татьяна Николаевна Березина. Время личности и время жизни. – СПб.: Алетейя, 2001. – 304с.
5. Кириченко В.В / Віктор Васильович Кириченко. Особливості ціннісного розвитку студентів-відмінників першого курсу // Матеріали ІІІ Міжрегіонального семінару з впровадження програми ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості «Три кроки». – Житомир, 2010. – С.35-38
6. Левин К. / Курт Левин. Теория поля в социальных науках. – СПб., 2000. – С.263-266.
7. Лурье С.В / Светлана Владимировна Лурье. Психологическая антропология: история, современное состояние, перспективы: Учебное пособие для вузов. – 2-е изд. – М.: Академический проект: Альма Матер, 2005. – 624с. – («Gaudeamus»).
8. М.М. Бахтин / Михаил Михайлович Бахтин. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике // Вопросы литературы и эстетики. : Сб. – М.: Худож. лит, 1975. – С. 234-407.
9. Музика О.Л / Олександр Леонідович Музика. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження ціннісної свідомості / Проблеми суспільних трансформацій України в умовах транзитивного розвитку: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної психології. – Житомир, 2004 – С 114-123.

- 10.Петровский А.В / Артур Владимирович Петровский. Личность в психологии: парадигма субъектности. – Ростов-на-Дону.: Феникс, 1996. – 512с.
- 11.Spiro M.E. Culture and human nature. In: Spindler, George D. (ed.) The Making of Psychological Anthropology. Berkeley, Los Angeles, L; University of California Press, 1978, p. 356 – 357

СОЦІОКУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ РЕФЛЕКСІЇ ДИСКРЕТНОСТІ ЖИТТЄВИХ ПОДІЙ

In article results of research of a reflexion of step-type behaviour of vital events at persons of youthful age are presented. Attempt to analyse influence of culture on step-type behaviour of vital space of the person becomes.

Keywords: a reflexion of step-type behaviour of vital events, culture.